

GAYRİMÜSLİMLERİN TEMİZ OLUP-OLMAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE FIKHÎ SONUÇLARI

The Evaluation of Non-Muslim Order to Clean and Fashion Results

Muhammed ÇUCAK*

ÖZ

İnsan sosyal bir varlıktır. Bundan dolayı Müslümanların ve gayrimüslimlerin bir arada yaşamaları kaçınılmaz bir durum arz etmektedir. Müslümanlar ile gayrimüslimler günümüzde hayatın her alanında irtibat halindedirler. Ayrıca gayrimüslimler tarafından üretilen yüzlerce ürün Müslümanların hayatına girerek onların yaşam tarzının bir parçası haline gelmiştir. Müşrikler, Kur'an-ı Kerim tarafından necis olarak nitelendirilmektedir. Bir kısım âlimler de, Ehl-i Kitab'ı müşrik kabul ederek necis olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla araştırmada gayrimüslimlerin necis vasfının maddi mi yoksa manevi mi olduğunun İslam hukuku açısından değerlendirilmesi düşünülmüştür.

Gayrimüslimlerin temiz olup-olmaması, elinin değdiği, artığı, giydiği, dokuduğu giysilerin, kullandığı tabak ve kapların necaset bakımından değerlendirilmesinin yapılması çalışmamızın ana hatlarını teşkil etmiştir. Konu ele alınırken dört mezhep fakihleri başta olmak üzere âlimlerin bu husustaki görüşlerine, ilgili ayet ve hadislere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Müşrikler, Ehl-i Kitap, Temiz, Necis

ABSTRACT

Man is a social entity. Therefore, the coexistence of Muslims and non-Muslims is inevitable. Muslims and non-Muslims are in contact today in all areas of life. In addition, hundreds of products produced by non-Muslims have become part of their lifestyle by entering Muslim life. The polytheists are described as najis by the Qur'an. Some scholars have suggested that the Ahl-i Kitab was najis by accepting it as an idol. Therefore, it is thought that in the survey, whether the non-Muslims' najis qualifications are material or spiritual, they should be evaluated in terms of Islamic law.

It is the main outline of our work evaluation in terms of necasset of whether or not non-Muslims are clean, things of the their touch, surplus, the clothing wore, the plates and the utensils they used. When the subject is taken into consideration, the opinions of the scholars, especially the four sectarian jurists, and related verses and hadiths are included.

Keywords: Islamic law, Polytheists, Ahl-i Book, Clean, Najis

* Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (md.cucak@gmail.com)

Giriş

İnsan, başkalarıyla birlikte yaşama ve sosyal ilişki kurma ihtiyacı duymaktadır. Toplumsal hayatta insanların herhangi bir şekilde sosyal ilişki kurmadan yaşamaları mümkün değildir. Günümüzde teknolojinin ilerlemesi ile birlikte, kültürel ve ulusal sınırlar ortadan kalkmış ve dünya bir köy haline dönüşmüştür. Göçler ve seyahatlerin hızlanması ile kozmopolit bir yaşam ortaya çıkmıştır. Yan yana yaşadığımız bu dünyada insanlar ticari, siyasi, sosyal, ailevi, kültürel meselelerde birbirleriyle sürekli irtibat halindedirler.

İslam dini, Müslümanlar ile ilişkiler konusunda gayrimüslimleri tamamen saf dışı bırakmamış, onlarla bütün irtibatını kesmemiştir. Aynı dünyada yaşamının verdiği beraberlikten dolayı bazı ölçüler dâhilinde onlarla ilişkiler konusunda yol göstermiştir. Tarih boyunca Müslümanlar, yaşadığı ortamda gayrimüslimlerle birtakım ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Aynı ortamda bulunmuşlar, onlarla merhabalaşmışlar, onların diktiği kıyafetlerden giymişler, ticari ilişkiler kurmuşlar, bazen onların kullandığı eşyaları kullanmak ya da dokunduğu eşyalara dokunmak zorunda kalmışlar, kullanmakta olan pek çok ev aletleri gibi onlar tarafından üretilmiş ürünleri de tüketmek durumunda kalmışlardır.

Durum böyle iken, Kur'an-i Kerim'in ifadesine göre necis olarak kabul edilen müşriklerin ve kimine göre Ehl-i Kitab'ın elinin değdiği ve dokunduğu eşyaların temiz olup-olmaması meselesi, Müslümanları düşündürmüyor değildir elbette. Üretim esnasında olsun ya da başka bir zamanda olsun gayrimüslimlerin dokunduğu ve Müslümanların kullandığı eşyaların temiz sayılıp-sayılmamasının İslam hukuku açısından araştırılmasının ve değerlendirilmesinin yapılması, Müslümanları yakından ilgilendirdiği açıktır. Ayrıca dâruhâr'b'te yaşayan ve her gün bir gayrimüslim ile alaka kurmak zorunda olan yüzlerce Müslümanların durumu düşünüldüğünde, bu araştırmanın önemi fazlasıyla anlaşılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı bu konu üzerinde bir çalışmanın yapılması düşünülmüştür.

Müslümanları ilgilendiren diğer bir konu ise gayrimüslimlerin, kestiği hayvanların yenilip yenilmeyeceği meselesidir. Ancak bu mesele, gayrimüslimlerin temiz olup-olmamasından ziyade inançsız biri tarafından kesilen hayvanların yenilip-yenilmesiyle alakadar olduğundan dolayı çalışmamız dışında tutulması uygun görülmüştür.

1. Gayrimüslimlerin Temiz Olup-Olmaması

İslâm âlimleri gayrimüslimlerin temiz olup-olmaması konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunun sebebi, Allah Teâlâ'nın: *إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ* "Müşrikler ancak bir pisliktir"¹ ayeti üzerinde yaşanan tartışmalardır.

1 et-Tevbe, 9/28.

Bu ayet üzerinde yaşanan ilk ihtilaf, ayetteki müşriklerden kimin kast edilmiş olması ve “Müşrik” kelimesinin Ehl-i Kitab’ı içerip-içermediği doğrultusunda olmuştur. Müşrik, Allah’ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O’na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanan kimsedir.² Müfessirlerin çoğunluğuna göre ayetteki “müşrik” kelimesinden maksat sadece putperest kâfirlerdir. Ehl-i Kitap, kâfir sayılmasına rağmen “müşrik” kelimesi onları kapsamamaktadır. İçinde İbn Ömer (r.a.)’in, Fahreddin Râzî’nin ve Şîa imamlarının bulunduğu bazı âlimlere göre “müşrik” kelimesi, ister putperest olsun, ister Ehl-i Kitap olsun, tüm gayrimüslimleri kapsamaktadır.³

Müşrik kelimesinin Ehl-i Kitab’ı da kapsayacağını ileri süren âlimlerin delillerinin bazıları şu ayetlerdir:

Allah, kendisine ortak koşulmasını asla başışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için başışlar.⁴

Bu görüşteki âlimlere göre ayetteki ortak koşmak manasındaki “يُشْرِكُ” kelimesi “يُكْفِرُ” yani inanmamak” manasındadır. Dolayısıyla “müşrik” kelimesi, Ehl-i Kitabı da kapsamaktadır.⁵

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِن لَّمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
Andolsun, “Allah, üçün üçüncüsüdür” diyenler kâfir oldu. Hâlbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse, andolsun onlardan inkâr edenlere elbette, elem dolu bir azap dokunacaktır.⁶

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهَوْنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ
فَاتْلُوهُمْ اللَّهُ أَنَّى يُؤْتِيكُمُ الْإِحْبَابَ وَأَخْبَاءَهُمْ وَوَهْبَاتِهِمْ آتِنَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَاللَّهُ وَالْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

Yahudiler, “Üzeyr, Allah’ın oğludur” dediler. Hıristiyanlar ise, “İsa Mesih, Allah’ın oğludur” dediler. Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar! (Yahudiler) Allah’ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab

2 Mustafa Sinanoğlu, “Şirk”, DİA, c. 39, s. 193.

3 Muhammed er-Râzî Fahreddin b. Allame Ziya’u’d-Din Ömer el-Müştehir bi Hatibî’r-Rey, *et-Tefsîrül-kebir=meftâhül-gayb*, Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1981, c. 6, s. 59; Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdadi el-Şehir bi’l-Hazin, *Tefsîrül-hazin el-müsemmâ lûbabü’t-tevil fi meani’t-tenzil*, zabt ve tesh.: Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004, c. 1, s. 153; Şeyhül-İslâm Takiyyüddin Ahmet b. Teymiyye el-Harrânî, *Dekaikü’t-tefsîr*, cem, takdim ve tahk.: Muhammed es-Seyyid el-Cüleyned, 2. bs, Dimaşk: Müessesetü Ulûmî’l-Kur’an, 1984, c. 2, s. 68; Muhammed b. Yusuf, Ebû Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru’l-muhîr*, tahk.: Adil Ahmet Abdül’l-Mevcud ve Ali Muhammed Muavvez, Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993, c. 5, s. 28; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Revâiul-beyân tefsîru âyatî’l-ahkâm min’el-Kur’an*, Dimaşk: Mektebetü’l-Gazâlî, 3. bs., 1980, c. 1, s. 581; Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri en-Nevevî, *el-Mecmû’ şerhül’-mühezzeb li’ş-Şîrâzî*, tahk.: Muhammed Necib Mutî, Cidde: Mektebetü’l-İrşad, ts., c. 1, s. 321.

4 en-Nisâ, 4/116.

5 Ebû Hayyan el-Endülüsî, *age*, c. 5, s. 28, es-Sâbûnî, *age*, c. 1, s. 581.

6 el-Mâide, 5/73.

*edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.*⁷

Ehl-i Kitab'ı müşrik olarak kabul edenlere göre bu ayette Allah Teâlâ, Ehl-i Kitab'a "المشركون/onların ortak koştukları" tabirini açık bir şekilde kullanmıştır. Bu ve buna benzeyen ayetler, Ehl-i Kitap'tan Allah'ı inkâr edenlerin ve O'na ortak koşanların olduğunu, dolayısıyla onların da müşrik sayılacağını göstermektedir.⁸ Çağımızın müfessirlerinden Muhammed Ali es-Sâbüni de Ehl-i kitab'ı müşrik⁹ olarak kabul eden âlimlerin görüşünü tercih etmiştir.¹⁰

إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ "Müşrikler ancak bir pisliktir"¹¹ ayeti üzerinde yaşanan başka bir ihtilaf ise ayetteki "نَجَسٌ/necësün" kelimesinden hangi pislğin kast edilmiş olmasıdır. Mezkûr kelime sözlükte "pislik ve kirlilik" manalarına gelir.¹²

Müfessirlerden Fahreddin Râzî¹³, Şihâbüddin el Âlûsî¹⁴, fukahadan İmam Mâlik¹⁵ ve Zâhirîlere¹⁶ göre müşrikler necaset-i ayndır. Necaset-i ayn sayılan şey, pislik bizzat kendisinden kaynaklandığından dolayı hiçbir şekilde temiz olmayacak şeylerdir.¹⁷

Sahabeden İbn Abbas'ın, tâbîinden Ömer b. Abdülaziz'in ve Hasan el-Basrî'nin de müşrikleri necaset-i ayn olarak gördüğü rivayet edilmiştir. Müşriklerin temiz olmadığıyla ilgili İbn Abbas (r.a.)'ın: "Müşrikler, köpek ve domuz gibi necistirler" dediği ve Hasan el-Basrî'nin ise: "Müşrikle tokalaşan abdest alsın" dediği nakledilmiştir.¹⁸

7 et-Tevbe, 9/30-31.

8 Fahreddin er-Râzî, *age*, c. 6, 59-60; el-Hazin, *age*, c. 1, s. 153.

9 Ehl-i Kitaplar müşrik olarak kabul edildiği takdirde onların hanımlarıyla evlenmenin caiz olup-olmaması konusunda âlimlerin görüşleri şöyledir: Sahabeden İbn Ömer ve bazı zeydiyye imamlarına göre Ehl-i Kitaplar müşrik olduğu için onların hanımlarıyla evlenmek haramdır. Bir kısım âlimlere göre müşriklerle evlenmeyi yasaklayan Bakara suresinin 221. ayeti, Ehl-i Kitap hanımlarıyla evlenmeyi helal kılan Mâide suresinin 5. ayetini nesh etmiştir. Ehl-i Kitap müşrik sayılır ve dolayısıyla onların hanımlarıyla evlenmek caiz değildir. Bu İmam Şâfiî'nin bir görüşüdür. Başka bir kısım âlimlere göre müşriklerle evlenmeyi yasaklayan Bakara suresinin 221. ayeti umumdur. Bu ayete göre Ehl-i Kitab'ın hanımlarıyla evlenmek de caiz değildi. Sonra Mâide suresinin 5. ayeti inmiş ve Bakara suresinin ayetinin tahsis etmiştir. Yani Ehl-i Kitab'ın hanımlarıyla evlenmenin caiz olması istisnai bir durumdur. Bu, İbn Abbas'ın, İmam Malik'in, Sufyân b. Said'in, Abdurrahman b. Ömer'in ve Evzâî'nin görüşüdür. bk., Fahreddin er-Râzî, *age*, c. 6, s. 61-62; el-Hazin, *age*, c. 1, s. 152-153; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî eş-Şevkânî, *Fethül-kadir: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir, tahk.*, Yusuf Gûş, Beyrut: Dârü'l-Me'rife, 4. Bs., 2007, s. 144.

10 es-Sâbüni, *age*, c. 1, s. 581.

11 et-Tevbe, 9/28.

12 Ebû'l-Fazl Cemaluldin Muhammed b. Mükerrer b. Menzûr el-İfriki el-Mısırî, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut: Dârü Sadır, ts., "n-c-s", md.

13 Fahreddin er-Râzî, *age*, c. 16, s. 25-26.

14 Şihâbüddin Seyyid Mahmud Âlûsî el-Bağdadî, *Rühu'l-meânî fi tefsiri'l-kur'âni'l-azim*, Beyrut: Dârü İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts., c. 10, s. 76.

15 Abdüsselam b. Seid Tenühî Sehnûn, *el-Müdevenetü'l-kübra*, el-Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1905, c. 1, s. 14

16 Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmet b. Seid ez-Zâhirî İbn Hazm, *el-Muhallâ*, tahk.: Ahmet Muhammed Şakir, el-Kahire. İdaretü't-Tibaati'l-Müniriyye, ts., c. 1, s. 129-130.

17 Heyet, "Tahâret", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve Ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1993, c. 29, s. 94.

18 Cârullah ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an hekâiki gevâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, tahk.: Adil Ahmet Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muuz, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan 1998, c. 3, s. 30-31; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, itina ve tesh.: Hişam Semir el-Buhârî, Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2. bs., 2003, c. 8, s. 103, Ebû Hayyan el-Endülüsi, *age*, c. 5, s. 28; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi el-Bâsrî, *el-Hâvi'l-kebir fi fikhî mezhebi's-Şâfiî*, tahk.: Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmet Abdülmevcud, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994, c. 1, s. 80.

Ehl-i Kitap dâhil gayrimüslimlerin necaset-i aynı olduğunu söyleyenlerin delili “*Müşrikler ancak bir pisliktir*”¹⁹ ayetin zahiri manasıdır. Bunlara göre müşriklerin necis olmasının sebebi, müşriklerde bulunan şirk inancının kendisidir ya da onların cenabetten temizlenmemesidir.²⁰ Ayrıca İmam el-Âlûsî müşriklerin necis olduğuyla ilgili İbn-i Merdeveyh’in iki rivâyet naklettiğini ileri sürmüştür. İbn-i Merdeveyh, Allah’ın Elçisi’nin (s.a.s.) şöyle dediğini rivayet eder: “*Müşrik ile tokalaşan kimse abdest alsın veya elini yıkasın*”²¹. İbn-i Merdeveyh yine şöyle diyor: “Allah’ın Elçisi (s.a.s.) Cebrail ile karşılaştığında ona elini uzatıyor. Cebrail, Allah’ın Elçisi’nin (s.a.s.) elini tutmuyor. Bunun sebebini sorduğunda Cebrail ona: “*sen bir Yahudi’nin elini tuttun, kâfirin eline değmiş bir ele elimin değmesini istemedim*” diye cevap veriyor. Bunun üzerine Allah’ın Elçisi (s.a.s.) su getirip abdest alır ve Cebrail ile tokalaşır”²².

Bu ikisi, el-Âlûsî’nin gayrimüslimlerin necis olduğu konusunda İbn-i Merdeveyh’den nakletmiş olduğu rivayetler olup bize göre bu rivayetler, böyle bir konuda delil olma şartlarını taşımaktan uzaktırlar. Çünkü ilk hadisin râvileri arasında liyakatsiz²³, ikinci hadiste ise metruk kimseler vardır.²⁴ Ayrıca elimizdeki muteber hadis kaynaklarını tarama neticesinde edilen tespitimize göre söz konusu rivayetler, muteber hadis kaynaklarında bulunmamaktadır.

Gayrimüslimlerin necaset-i aynı olduğunu söyleyenlere göre onların necis olduğunu gösteren başka bir hadis Allah’ın Elçisi (s.a.s.)’nin Ehl-i Kitap’ın tabaklarından bir şey yemenin caiz olup olmayacağını soran Ebû Sa’lebe’ye dediği: “*Onlardan başkasını bulursanız, onlardan yemeyin. Bulamazsanız onları yıkayın ve yiyin*” sözüdür.²⁵ Şayet gayrimüslimler necis olmasaydı onların kullandığı tabaklardan başkası bulunduğu takdirde onlar tarafından kullanılan tabaklarla yemek yemekten nehyetmezdi.²⁶ Bu konuda ileri sürülen başka bir delil ise Allah’ın Elçisi (s.a.s.)’nin “*Mü’min necis olmaz*”²⁷ hadisinin mefhum-i muhalifidir. Bunlara göre hadisin zahiri anlamı, mü’minlerin temiz olduğunu, mefhum-i muhalifi ise müşriklerin necis olduğunu ifade etmektedir.²⁸

19 et-Tevbe, 9/28.

20 Ebû Hayyan el-Endülüsî, age, c. 5, s.28–29; Şihâbüddin Âlûsî, age, c. 10, s. 76.

21 Bu hadis, başka bir rivayette, “*Yahudi ya da Hristiyan ile tokalaşan kimse.....*” şeklinde geçmektedir. bk: Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Arrâk el-Kinânî, *Tenzihü’ş-şeriatil-merfûa anil-ahbâri’s-şeniatil-mevzûa*, tahk.: Abdulvehhâb Abdullatif ve Abdullah Muhammed es-Sıddık, Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2. bs., 1981, c. 2, s. 66.

22 Şihâbüddin Âlûsî, age, c. 10, s. 76.

23 Bu hadisin râvileri arasından İbrahim b. Hanî’ olup bu, rivayet ettiği hadisleri kabul edilmeyecek kişilerdendir. Bk. Ebû’l-Hasen el-Kinânî, age, c. 2, s. 66.

24 Bu hadisin râvileri arasında Anbesa b. Said el-Basrî ve Ömer b. Ebî Ömer el-Abdî olup bunlar, metruk kişilerdir. Bk. Ebû’l-Hasen el-Kinânî, age, c. 2, s. 66-67.

25 Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihü’l-Buhârî*, Dımişk ve Beyrut: Dârü İbn Kesir, 2002, ez-Zebâih ve’ s-Sayd 72, h.no: 5496; Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, i’tina, Ebû Ubeyd Meşhur b. Hasan el-Selman, Riyad: Mektebetü’l-Mearif, 1996, el-Et’ime 23, h.no: 1797.

26 Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsirü’l-menâr*, 2. bs, el-Kahire: Dârü’l-Menâr, 1947, c. 10, s. 325.

27 el-Buhârî, el-Güsl, 5, h.no: 283.

28 Reşid Rızâ, age, c. 10, s. 324-325.

İçinde bazı mezhep imamlarının bulunduğu cumhur âlimlere göre ister putperest olsun, ister Ehl-i Kitap olsun, tüm gayrimüslimler necis değildir. Cumhura göre mezkûr ayetteki "يَجْسُونَ" kelimesinden maksat, gayrimüslimlerin kendilerinin değil inanç ve itikadının pis ve bozuk olmasıdır.²⁹

Ne Kur'an-ı Kerim'de ne de hadislerde cumhur âlimlerin bu görüşünü destekleyen açık bir delil yoktur. Cumhurun görüşünün delili olarak ortaya konulanlar, genelde nassın işaretlerinden çıkardıkları delillerdir. Bu delillerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- a. Ehl-i Kitap'ın kadınlarının ve yiyeceklerinin helâl kılınmasıdır. Allah Teâlâ, Ehl-i Kitap'ın kadınları ve yiyeceklerinin helâl kılındığını beyan ederek şöyle buyurmuştur:

أَلْيَوْمَ أَجَلَ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ وَطَعَامَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ جِلَّ لَكُمْ وَطَعَامَكُمْ جِلَّ لَكُمْ وَالْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتِ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّجِدِينَ أَخَذَانِ

*Bugün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir.*³⁰

Bu sure, âlimlerin icmasına göre müşriklerin bir pislik olduğunu beyan eden Tevbe suresinden sonra inmiştir. Ehl-i Kitap'ın kadınlarıyla evlenmek, yiyeceklerinden yemek onlara ve onların temas ettiği şeylere temas etmeyi zorunlu kılmaktadır. Ehl-i Kitap'ın kadınları ve yiyeceklerinin helâl kılınması gayrimüslimlerin temiz olduğunun bir kanıtıdır.³¹

- b. Allah'ın Elçisi (s.a.s.)'nin hayatında ve İslâm tarihinde Müslümanların, gayrimüslimlerle ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Müslümanlar Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra dışa açılmaya başladılar. Civardaki gayrimüslim topluluklara gidip gelmeleri sıklaştı. Komşu ellerden de Medine'ye elçiler geldiler. Gelenler Allah'ın Elçisi (s.a.s.)'nin mescidine kadar girdiler. Müslümanlardan kimse gayrimüslimlerin pislik olduğunu düşünmediler, onlara necis gözüyle bakmadılar, dokunduğu ve temas

29 Ebû Bekr Ahmet b. Ali er-Râzi el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, tahk.: Muhammed es-Sadık Kamhavi, Beyrut: Dârü l-hyâit-Türâsî'l-Arabî, 1992, c. 4, s. 278; Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-azim*, tahk.: Sami b. Muhammed es-Selâme, Riyad: Dârü Tayyib li'n-Neşr ve't-Tez, 2. bs, 1999, c. 4, s. 131; Âlûsî, *age*, c. 10, s. 76; Reşid Rizâ, *age*, c. 10, s. 324; Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmet b. es-Serahî, el-Mebsub, Beyrut: Dârü'l-Me'rife, 1989, c. 1, s. 47; Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Kasâni el-Hanefî, *Bedaiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bs., 1986, c. 1, s. 64; Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed Mısri Hanefî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhü kenzi'd-dekâik*, tahr.: Zekeriyâ Umeyrat, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, c. 1, s. 223; el-Mâverdi, *age*, c. 1, s. 80; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmet İbn Kudâme, el-Mugni, tahk.: Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî ve Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 3. bs. 1997, c. 1, s. 63.

30 el-Mâide, 5/5.

31 Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani eş-Şevkânî, *Neylül'evtâr şerhü munteka'l-ahbâr*, 2. Bs, Beyrut, Dimaşk, Dârü'l-Hayr, 1998, et-Tehâre, h.no: 5; Reşid Rizâ, *age*, c. 10, s. 324.

ettiği şeyleri yıkamaya kalkışmadılar. Şayet sahabeden herhangi birinin gayrimüslimlerin dokunduğu şeyleri, kullandığı kapları yıkamış olduğu görülmüş olsaydı, bu kesinlikle sahabe tarafından rivâyet edilirdi. Bu hususta hiçbir rivâyetin bulunmaması, gayrimüslimlerin necis olmadığının bir delilidir.³²

- c. Allah'ın Elçisi (s.a.s.) başta olmak üzere Müslümanların gayrimüslimlerin kaplarını kullandığına dair rivâyetler:

Hadislerde Allah'ın Elçisi (s.a.s.)'nin müşrik bir kadının tulumundaki suyla abdest aldığı³³, gayrimüslimlerin yemeklerinden yediği, kaplarını kullandığı ve hediyelerini kabul ettiği³⁴ rivâyet edilmiştir.

Cabir b. Abdullah (r.a.) şöyle buyur: “Biz Allah'ın Elçisi (s.a.s.) ile savaşa çıkardık. Savaşta müşriklerin kapları, tulumları elimize geçirdi. Biz onlardan yararlanırdık. Allah'ın Elçisi (s.a.s.) bu hususta bize bir şey demiyordu.”³⁵ İmam Buhârî, Ömer (r.a.)'in Hristiyan bir kadının evinde abdest aldığı rivâyet etmiştir.³⁶

Bu rivâyetler, gayrimüslimlerin temiz olduğunu, onların pisliğinin maddi değil manevi olduğunu göstermektedir.

Gayrimüslimlerin necis olduğunu savunanlar, cumhur âlimlerin yukarıdaki delillerine şöyle cevap vermişlerdir:

- a. Gayrimüslimlerin necis olduğu ayet ile sabit olmuştur. Allah'ın Elçisi (s.a.s.)'nin ve Müslümanların gayrimüslimlerin kaplarını kullandığına dair mezkûr rivâyetler ise haber-i vahiddir. Ayetler, haber-i vahide göre daha güçlüdür. Dolayısıyla mezkûr rivâyetlere itibar edilmeyecektir.
- b. Müslümanların gayrimüslimlerin kaplarını kullandığına dair mezkûr rivâyetler sahih olarak kabul edilse bile, bu rivâyetlerde ifade edilen eylemlerin, gayrimüslimlerin necis olduğunu belirten tevbe suresinin mezkûr ayeti inmeden önce olduğu düşünülmektedir. Tevbe suresi, en son inen surelerdendir. Bu sure inmeden önce Müslümanların gayrimüslimler ile münasebet kurmaları, birbiriyle iç içe yaşamaları yasak değildi. Gayrimüslimlerin yemeklerinden yenilmesi ve kaplarının kullanılması belki bundan dolayı haram kılınmamıştır. Daha sonra tevbe suresinin ayeti inerek mezkûr eylemleri yürürlükten kaldırmıştır.³⁷

32 Muhammed b. İsmail Emir es-San'ânî, *Sübülüs-selâm el-müsiletü ilâ bulûg'il-merâm*, thk. ve tahr.: Muhammed Suphi Hasan Hallak, Cidde: Dârü'l-İbn'l-Cevzi, 2. bs., 2000, c. 1, s. 149; Reşid Rizâ, *age*, c. 10, s. 324.

33 Buhârî, *et-Teyemmüm*, 7, h.no: 344; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyri en-Nisâbüri, *Sahih-ü Müslim*, i'tina: Ebû Kuteybe Nazer Muhammed el-Fariyabi, Riyad: Dârü Tayyibe l'n-Neşr ve't-Tevz, 2006, el-Mesâcid 5, h.no: 312.

34 bk: *el-Buhârî*, el-Hibe 51, h.no: 2615, 2616, 2617.

35 Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as el-Ezdi es-Sicistânî, *Kitâbü's-sünen=sünenu ebî Dâvûd*, tahk.: Muhammed Avvâme, Cidde: Dârü'l-Kible l's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1998, el-Et'ime 22, h.no: 3834.

36 el-Buhârî, *el-Vezu'* 4, h.no: 43.

37 Fahrreddin er-Râzi, *age*, c. 16, s. 25; Ebû Hafz Ömer b. Ali İbn Adil ed-Dimaşki el-Hanbelî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*, tahk.: Adil Ahmet Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998, c. 10, s. 61.

2. Gayrimüslimlerin Artığının Hükümü

İbn Abbas, Ömer b. Abdülaziz, Hasan el-Basri ve Fahreddin Râzî gibi gayrimüslimleri necis olarak kabul eden âlimlere göre, gayrimüslimlerin dokunduğu ve temas ettiği her şey necistir. Dolayısıyla gayrimüslimlerin artığı da temiz değildir.³⁸ İmam Mâlik ve bazı Mâlikîlere göre de gayrimüslimlerin artığı necistir.³⁹ Çoğu Mâlikîler, ağızında necis veya içki kalıntısı olmayan gayrimüslimlerin artığını temiz olarak kabul etmişlerdir. Mâlikîler, bir şeyin artığını o şeyin kendisine kıyas yaparlar. Dolayısıyla kendisi temiz olanın artığı da temizdir. Kendisi pis olanın artığı da pistir. Bu kıyasa göre gayrimüslimlerin artığının necis olması lazımdır. Ancak çoğu Mâlikîler gayrimüslimlerin artığının temiz olmasını bir istisna olarak kabul etmişlerdir.⁴⁰

Hanefîler, Şâfiîler ve Hanbelîler gayrimüslimlerin artığının temiz olduğu görüşündedirler.⁴¹ Bir gayrimüslimin artığının temiz olması için onun içecek ve yiyecekleri, içki içtikten veya leş gibi necis bir şey yedikten hemen sonra içmemesi veya yememesi gerekir. Aksi takdirde onun artığı kullanılmayacaktır. İçki içmesi veya leş yemesiyle bir şeyi içmesinin veya yemesinin arasından biraz zaman geçmişse, o zaman onun artığı temiz sayılır. Gayrimüslimlerin artığının temiz olduğu görüşünde olanların delili gayrimüslimleri temiz olarak kabul etmeleridir.⁴²

Necis bir şeyi yiyen kimsenin artığına necis karışmış olduğundan dolayı artığı da necis sayılmıştır. İçki içen kimsenin artığının kullanılmaması, bir kısım âlimlere göre necis olan içkinin karışmış olmasıdır. Başka bir kısım âlimlere göre artığına içki karıştığından dolayı artığının necise dönüştüğü düşüncesinden değildir. Çünkü içkinin necis olup olmadığı tartışmalıdır. Bunun sebebi artık ile beraber ona karışmış, azı da çoğu da haram olan içkinin içilmesinden sakınıldığı içindir. İçki karışmış artığın kullanılmasının caiz olmaması sadece gayrimüslimlerin artığına has bir hüküm değildir. Bu hüküm içki içen Müslümanların artığını da kapsamaktadır.

38 Fahreddin er-Râzî, *age*, c. 16, s. 25–26; Şihâbüddin Âlûsî, *age*, c. 10, s. 76.

39 Sehnûn, *age*, c. 1, s. 14; Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmet b. Muhammed b. Ahmet b. Ruşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut, 6. bs., Dârü'l-Me'rife, 1982, c. 1, s. 28.

40 İbn Ruşd, *age*, c. 1, s. 28; Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmet b. Cüzey el-Kelbi el-Mâlikî el-Girnâti, *el-Kevâninü'l-fikhiyye*, tahk.: Muhammed b. Seydi Muhammed Mevlay, yy., yay., ts., s. 100.

41 el-Kâsânî, *age*, c. 1, s. 63; Burhanüddin Ebû'l-Meâlî Mahmûd b. Ahmet b. Abdilaziz b. Maze el-Buhari el-Hanefî, *el-Muhitü'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, tahk.: Abdülkerim Sami el-Cündi, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004, c. 1, s. 124; İbn Kudâme, *el-Mugni*, c. 1, s. 69; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuh*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. bs. 1985, c. 1, s. 134.

42 el-Kâsânî, *age*, c. 1, s. 63, Nizâmüddin el-Belhî ve Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, zabt.: Abdullatif Hasan Abdurrahman, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000, c. 1, s. 27; Alâeddin abu'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilaf alâ mezhebi'l-imami'l-mübeccel Ahmet b. Hanbel*, tesh ve tahk.: Muhammed Hamid Fiki, Beyrut: Dârü'lhyai't-Türasî'l-Arabî, 2. bs. 1986, c. 1, s. 345.

3. Gayrimüslimlerin Giydiği Ve Dokuduğu Giysilerin Hükümü

Fakihlerin çoğunluğuna göre gayrimüslimlerin dokuduğu giysilerle yıkamadan namaz kılmakta bir sakınca yoktur. Çünkü Allah'ın Elçisi (s.a.s.)'in ve sahabenin giysileri gayrimüslimler tarafından dokunduğu giysilerdi.⁴³ Gayrimüslimlerin dokuduğu giysilerle yıkamadan önce namaz kılınmasının caiz olması, giysiler dokunduğu esnada onlara her hangi pis şeyin bulaşmaması halindedir. Aksi takdirde giysileri giymeden önce yıkamak gerekir. Bu konuda İmam Serahsi şöyle diyor: “*Âlimler, İranlıların dokuduğu ipekle namaz kılmak doğru değildir diyorlar. Çünkü İranlılar, idrarın ipeği parlatacağı düşüncesiyle ipeği dokurken idrar karıştırıyorlarmış. Eğer durum böyle ise o ipekle namaz kılmak doğru değildir*”.⁴⁴

Gayrimüslimleri necaset-i ayn olarak kabul edenlerin görüşüne göre onların dokuduğu giysiler, necis olmalı ve kullanılmadan önce yıkanmalıdır. Ancak İmam Mâlik dışında bu görüşteki âlimlerin bu hususta açık bir ifadeleri yoktur. İmam Mâlik'e göre gayrimüslimlerin dokuduğu giysiler temiz sayılır ve onunla namaz kılmanın bir sakıncası yoktur.⁴⁵

Gayrimüslimlerin kullandığı giysilere gelince, Hanefilere göre gayrimüslimlerin giysileri gömlek gibi insanın üst kısmına giyiliyorsa onunla namaz kılınabilir. Eğer pantolon ve iç çamaşır gibi alt kısma giyilenlerden ise onunla namaz kılmak mekruhtur. Çünkü bu tür giysiler, necasetin geliy yollarıyla temas halindedir. Gayrimüslimler, tuvaletini yaptıktan sonra temizlenme işlerine o kadar dikkat etmezler. Dolayısıyla onların pantolonu ve iç çamaşırını temiz sayılmaz. Şayet gayrimüslimlerin pantolonlarıyla namaz kılındıysa namaz eda edilmiş sayılır. Çünkü pantolon aslında temizdir. Namaz da her şeyin aslında temiz olduğu kuralına göre eda edilmiş sayılır. Şafiilerin ve İmam Ahmet dışındaki Hanbelîlerin bu husustaki görüşleri de Hanefîlerin görüşlerine benzemektedir. Bu hükümler, gayrimüslimlerin giysilerinde necasetin kesin olmaması halindedir. Giysilerde necasetin kesin olması halinde hiçbir fakih onunla namaz kılmayı caiz görmez. İmam Ahmet, gayrimüslimlerin giysileri şayet pantolon ve iç çamaşır gibi alt kısma giyilenlerden ise ve onunla namaz kılındıysa namazın tekrar kılınmasının daha iyi olacağı görüşündedir.⁴⁶

43 Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-asl*, tahk.: Ebû'l-Vefa el-Afgânî, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1990, c. 1, s. 97; es-Serahsî, *el-Mesbûr*, c. 1, s. 97; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmet İbn Kudâme, *el-Kâfi*, tahk.: Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî, Cize: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1997, c. 1, s. 39-40; Ebû İshâk Burhaneddin İbrâhim b. Muhammed b. Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-muknî*, tahk.: Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfiî, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997, c. 1, s. 50.

44 es-Serahsî, *el-Mesbûr*, c. 1, s. 97.

45 Sehnûn, *age*, c. 1, s. 35.

46 es-Serahsî, *el-Mesbûr*, c. 1, s. 97; el-Kâsânî, *age*, c. 1, s. 81; Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Umm*, tahk.: Rifat Fevzi Abdülmuttalib, Mensura, Dârü'l-Vefa, 2001, c. 1, s. 199-200; el-Mâverdi, *age*, c. 1, s. 81; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 1, s. 111; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, c. 1, s. 40; Şemseddin Muhammed b. Hatib eş-Şirbîni, *Mugnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-minhâc*, itina bih: Muhammed Halil İtânî, Beyrut: Dârü'l-Me'rîfe, 1997, c. 1, s. 63; Şeyh Mansur b. Yunus b. İdris el-Buhûti el-Hanbelî, *Keşşafü'l-kinâ' ani'l-iknâ'*, tahk.: Lecnetün Mütêhassise fi Vizâreti'l-Adli, yy., yay., 2000, c. 1, s. 93.

Gayrimüslimleri necaset-i ayn olarak kabul eden âlimlere göre gayrimüslimlerin kullanmış olduğu elbiseleri necistir ve yıkanmadan önce kullanılması caiz değildir.⁴⁷ Bu hususta imam Mâlik şöyle diyor: “Gayrimüslimin giydiği herhangi bir giysiyle onu yıkayana kadar namaz kılınmaz. Namaz kılınmış ve namazın vakti çıkmamışsa namazın tekrar kılınması gerekir”.⁴⁸ Diğer Mâlikîler ise giysilerin aslında temiz olduğunu ancak necasetin bulaşma ihtimalinin çok güçlü olduğunu, dolayısıyla onunla namaz kılmanın caiz olmayacağını düşünürler.⁴⁹

4. Gayrimüslimlerin Kullandığı Tabak ve Kapların Hükümü

Gayrimüslimlerin necis olduğunu söyleyen âlimlere göre onların kullandığı tabak ve kaplar necistir. Bunları yıkamadan önce kullanmak ve onlarla abdest almak caiz değildir.⁵⁰

Gayrimüslimleri temiz olarak kabul eden diğer fakihlerin, gayrimüslimlerin kullandığı tabak ve kaplar konusundaki görüşleri şöyledir:

Hanefilere göre gayrimüslimlerin tabaklarından onları yıkamadan bir şey yemek veya içmek mekruhtur. Çünkü gayrimüslimler, domuz, leş ve içki gibi İslâm'da haram kılınan şeyleri helal olarak görüyorlar ve tabaklarını bunlar için kullanıyorlar. Dolayısıyla tabakların necis olma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla gayrimüslimlerin kullandığı tabakları yıkamadan önce kullanmak mekruhtur. Şayet tabaklar, yıkanmadan önce kullanıldıysa kullanan kimse, haram bir şey yemiş veya içmiş sayılmaz. Çünkü her şey aslında temizdir. Aslında her şeyin temiz olduğu kuralına göre gayrimüslimlerin kullandığı tabak ve kapları yıkamadan kullanmak da caizdir. Hanefîlerin delili Allah'ın Elçisi (s.a.s.)'nin Mecusilerin tencereleri hakkında soru soranlara: “Onları önce yıkayarak temizleyin sonra yemek pişirin”⁵¹ şeklinde verdiği cevaptır.⁵²

Görüldüğü gibi Hanefîler, Ehl-i Kitap ile Ehl-i Kitap olmayan, domuz eti yiyen ve yemeyenlerin arasında bir ayırım yapmadan tüm gayrimüslimlerin kullandığı tabakları aynı hükme tabi tutmuşlardır.

Mâlikîlere göre leş veya domuz eti pişirilen Ehl-i Kitap'ın tabaklarının ve tencerelerinin kullanmadan önce yıkanması gerekmektedir.⁵³ Leş veya domuz eti pişirilmeyen Ehl-i Kitap'ın ya da diğer gayrimüslimlerin tabakları ve tencereleri konusunda Mâlikîlerden gelen açık bir ifade yoktur. Ancak Mâlikîlerin yukarıdaki görüşlerinden leş veya domuz eti için kullanılmayan tabakların ve tencerelerinin yıkanmadan kullanabileceği anlaşılmaktadır.

47 Âlûsî, *age*, c. 10, s. 76.

48 Sehnûn, *age*, c. 1, s. 35. İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 1, s. 112.

49 Şemsüddin eş-Şeyh Muhammed Urfe ed-Dusûkî, *Hâşiyetü'd-Dusûkî aleş-şerhi'l-kebir*, el-Kahire: Dârü lhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyya, ts., c. 1, s. 61.

50 Âlûsî, *age*, c. 10, s. 76. Âlûsî, *age*, c. 10, s. 76.

51 et-Tirmizî, *el-Et'ime* 23, h.no: 1796.

52 es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 24, s. 27; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, c. 5, s. 426; Ebû'l-Meâlî, *age*, c. 5, s. 361.

53 Şehabeddin Ahmet b. İdris el-Karâfî, *ez-Zehîre*, tahk.: Muhammed Hacci, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994, c. 4, s. 107.

Şafiîlere göre, Ehl-i Kitap gibi necisleri kullanmayı bir ibâdet olarak veya domuz eti ve leş gibi haramları helal olarak görmeyen gayrimüslimlerin kaplarını yıkamadan kullanmak caizdir. Ancak yıkamak daha iyidir. Kaplar, Brahmanlar ve Mecusilerin bir gurubu gibi Tanrıya yaklaşma amacıyla ineklerin idrarlarını kullanmayı bir ibâdet olarak gören veya haram şeyleri yemeyi helal olarak gören gayrimüslimlerin kapları ise, bir görüşe göre yıkamadan kullanmak caiz değil, başka bir görüşe göre caiz ancak mekruhtur. Şafiilerin delili Ebû Sa'lebe el-Hüşenî'den nakledilen şu hadistir: “Ben Allah’ın Elçisi’ne (s.a.s.) biz Ehl-i Kitap topraklarında bulunduğumuzda onların tencerelerinde yemek pişirebilir miyiz, kaplarından bir şeyler içebilir miyiz?” dedim. Allah’ın Elçisi (s.a.s.): “Onlardan başkasını bulamazsanız onları önce yıkayın sonra onlardan yemek yersiniz”⁵⁴ dedi.⁵⁵

Hanbelîler bu konuda Ehl-i Kitap’ı diğer gayrimüslimlerden ayırmışlardır. Ehl-i Kitap’ın kullanmış olduğu tabak ve kapların necis olduğu kesin değilse onları yıkamadan kullanmak caizdir. Ancak Hanbelîler, onları yıkamadan önce kullanmanın mekruh olup olmaması konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.⁵⁶ Kimi Hanbelîler mekruh olmadığı görüşündedir. Bu görüştekilerin delili şunlardır:

Allah Teâlâ Ehl-i Kitap’ın yiyeceklerini helal kıldığını beyan ederek şöyle diyor:

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَالٌ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَالٌ لَهُمْ

*Bugün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.*⁵⁷

Abdullah b. el-Muğaffel (r.a.)’den şöyle bir rivâyet nakledilmiştir: “Hayber günü (bize) bir torba yağ atıldı. Ben onu elime aldım ve Allah’a yemin ederim ki bundan kimseye hiçbir şeyi vermem, dedim. Bir baktım ki Allah’ın Elçisi (s.a.s.) yanımda gülümsüyordu.”⁵⁸

Enes (r.a.) şöyle diyor: “Allah’ın Elçisi (s.a.s.) bir Yahudi tarafından üzerine bozulmuş yağ sürülmüş arpa ekmeği (yemeye) çağırılmıştı.”⁵⁹

Bu hadisin farklı rivâyetleri de vardır.⁶⁰ Bu görüşteki Hanbelîlere göre yukarıdaki ayet ve hadisler, Ehl-i Kitap’ın tabak ve tencerelerinin temiz olduğunu göstermektedir.⁶¹

Kimi Hanbelîlere göre Ehl-i Kitap’ın tabak ve tencerelerini yıkamadan kullanmak mekruhtur. Çünkü Allah’ın Elçisi (s.a.s.), Ehl-i Kitap’ın tabaklarından

54 el-Buhârî, ez-Zebâih ve’s-Sayd 72, h.no: 5496; et-Tirmizî, el-Et’ime 23, h.no: 1797.

55 el-Mâverdi, ege, c. 1, s. 81-82; en-Nevevi, age, c. 1, s. 317; eş-Şirbînî, age, c. 1, s. 63.

56 İbn Kudâme, el-Mugni, c. 1, s. 109.

57 el-Mâide, 5/5.

58 Ebû Abdîrrahman, Ahmet b. Şuayb en-Nesâî, es-Sünenü’l-kübrâ, tahk ve tahr.: Hasan Abdul Mun’im Şelbi, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001, ed-Dahâyâ 12, h.no: 4509; Ebû Dâvûd, el-Cihâd 9, h.no: 2695.

59 Ebû Bekr Ahmet b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhâkî, es-Sünenü’l-kübrâ, tahk.: Muhammed Abdul Kadir Ata, Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2. bs. 2003, er-Rehni, h.no: 11195.

60 bk: el-Buhârî, el-Buyû’ 34, h.no: 2069.

61 İbn Kudâme, el-Mugni, c. 1, s. 109-111.

bir şey yemenin caiz olup olmayacağını soran Ebû Sa'lebe'ye şöyle demişti: *"Onlardan başkasını bulursanız onlardan yemeyin. Bulamazsanız onları yıkayın ve yiyin"*.⁶² Hadisteki nehyin en az ifade ettiği hüküm mekruhtur. Çünkü Ehl-i Kitap necis şeylerden temizlenmeye o kadar dikkat etmezler.⁶³

Ehl-i kitap dışındaki gayrimüslimlerin tabaklarıyla ilgili Hanbelilerin görüşlerine gelince, Kadı Ebû Ya'la'ya göre tabakları yıkamadan kullanmak caizdir. Ebû'l-Hattab'a göre caiz değildir. İmam Ahmet b. Hanbel de bu görüştedir.⁶⁴

Yukarıda zikredilenlerden cumhur fakihlere göre tüm gayrimüslimlerin kullandığı tabak ve kapları yıkamadan kullanmanın caiz olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü onlar aslında temiz sayılır. Kullanıldığı tabak ve kapları yıkamak dinî kimliği ne olursa olsun genelde her insanın âdetidir. Çoğunluğun bu görüşünü yukarıda zikredilen hadisler dışında, sahabeden nakledilen bazı rivâyetler de desteklemektedir:

Cabir b. Abdullah (r.a.) şöyle buyurur: *"Biz savaşa çıkıyorduk. Orada müşriklerin tabaklarından yemek yiyor ve tulumlarından su içiyorduk"*.⁶⁵ Ayrıca Sahabenin Mecusilerin ekme ve peynirlerini yedikleri, onların tabaklarından yemek yediklerinin ve kaplarından su içtiklerinin örnekleri siyer kitaplarında bulunmaktadır.⁶⁶

Bu tür rivâyetlerde sahabenin, gayrimüslimlerin tabaklarını yıkadığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Buna göre gayrimüslimlerin tabak ve kaplarını yıkamadan kullanmakta bir sakınca yoktur. Ancak Allah'ın Elçisi (s.a.s.)'nin *"Onlardan başkasını bulursanız onlardan yemeyin. Bulamazsanız onları yıkayın ve yiyin"*⁶⁷ hadisine binaen yıkamak daha iyidir. Bu, tabakların, tencerenin ve kapların necis olmadığı kesin olması halindedir. Aksi takdirde onları, gayrimüslimler değil Müslümanlar kullanmış olsa bile onları yıkamadan kullanmayı insan fitratı kabul etmez.

Konunun Değerlendirilmesi

Fahreddin Râzî, Şihabuddin el Âlûsî, İmam Mâlik gibi bir kısım âlimler Allah Teâlâ'nın: *"Müşrikler ancak bir pisliktir"*⁶⁸ ayetinin zahiri manasını delil göstererek gayrimüslimlerin necis olduğu kanaatine varmışlardır. Binaenaleyh gayrimüslimlerin arttığı, giydiği elbiseler, kullandığı kaplar ve dokunduğu her şey necis olarak kabul edilmiştir. Bunları yıkamadan önce kullanmak caiz görülmemiştir.

62 *el-Buhârî*, ez-Zebâih ve's-Sayd 72, h.no: 5496; *et-Tirmizî*, el-Et'ime 23, h.no: 1797.

63 İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 1, s. 110-111.

64 İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 1, s. 111-112.

65 *el-Beyhakî*, ed-Dehâyâ, h.no: 19715.

66 bk: Ebû Bekr Şemsülemme Muhammed b. Ahmet es-Serahsî, *Şerhü's-siyeril-kebir*, tahk.: Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfiî, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997, c. 1, s. 103-104.

67 *el-Buhârî*, ez-Zebâih ve's-Sayd 72, h.no: 5496; *et-Tirmizî*, el-Et'ime 23, h.no: 1797.

68 *et-Tevbe*, 9/28.

Globalleşmenin etkisi ile bir köy haline gelen dünyamızda Müslümanlar ile gayrimüslimlerin yan yana yaşadıklarından ya da hemen hemen her yerde gayrimüslim eli değmiş bir ürün bulunduğundan dolayı Müslüman bir insanın gayrimüslim birinin dokunduğu bir şeye dokunmadan yaşaması pek mümkün gözükmemektedir. Lokantalara gidiyor, gayrimüslim birinin oturduğu masada oturmak zorunda kalıyor, ulaşım araçlarına biniyor gayrimüslim birinin oturmuş olduğu koltukta oturması gerekiyor. Hastaneye gidiyor karşısına gayrimüslim doktor ya da hemşire çıkıyor. Müslüman ülkelerinde kullanılan pek çok ev aletlerine, elbiselere, ayakkabılara, arabalara, arabaların içindeki aksesuarlara, alışveriş yapılan marketlerdeki yüzlerce ürüne kadar sayılamayacak ürünler gayrimüslimler tarafından üretilmiştir. Söz konusu görüşe göre bunlara dokunan kimse elini, üzerinde oturan kimse ise elbisesini yıkaması gerekmektedir.

Bunlara karşın içinde Hanefiler, Şafiiler ve Hanbelîlerin bulunduğu cumhur âlimlere göre müşrikler dâhil tüm gayrimüslimler necis değildirlerdir. Cumhura göre aralarında bazı farklılık olsa bile gayrimüslimlerin dokunduğu eşyalar, girdiği giysiler, kullandığı tabaklar ve kaplar, ürettiği ürünler genelde temiz sayılmaktadır. Cumhurun ileri sürdüğü delil ise nasların işaretlerinden çıkarılmış delillerdir. Her iki tarafın delilleri yukarıda zikredilmiştir.

Her iki tarafın delillerine, ayetler arası ilişkilere ve akli delillere bakıldığında müşrikler dâhil tüm gayrimüslimler necis değildir diyen cumhurun görüşünün daha doğru ve güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Zira Kur'an-ı Kerim'de "نَجَسٌ/necēsün" kelimesiyle hemen aynı anlamda kullanılan başka bir kelime ise "رِجْسٌ" kelimesidir. Bu iki kelime sözlükte, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde aynı anlamı ifade etmektedir.⁶⁹ "رِجْسٌ/ricsün" kelimesinin Kur'an'da geçtiği yerler incelendiğinde, kelimenin maddî necis için değil, İslâm'ı kabul etmemek, İslâm'a aykırı şeyler yapmak ve davranışlar sergilemek gibi eylemler için kullanıldığı görülmektedir. "رِجْسٌ" kelimesinin geçtiği yerlerden biri şu ayettir:

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّما بَصَعَهُ فِي السَّمَاءِ كَذِبًا لِيُجْعَلَ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

*"Allah kimi hidâyete erdirmeye karar vermişse onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırma kararı vermişse onun içini daraltır; sanki göğze yükseliyor gibi olur. Allah o pislîği inanmayanların üstüne işte böyle yığar"*⁷⁰

Bu ayette hidayete erdirilmek istenen kimse ile erdirilmek istenmeyen kimsenin nasıl bir durumda olacağı zikredildikten sonra, hidayeti kabul etmeyen kimse için "رِجْسٌ" kelimesi kullanılmıştır. Bu bağlamda bu ayet, "مُشْرِكُونَ نَجَسٌ" *"Müşrikler ancak bir pislîktir"*⁷¹ ayetinin bir benzeri niteliğini taşımaktadır.

69 İbn Menzür, *age*, "r-c-s", md. Salim Ögüt, "Tahâret", *DIA*, c. 39, s. 382.

70 el-En'âm, 6/125.

71 et-Tevbe, 9/28.

Konumuza ışık tutan başka bir ayet ise Allah Teâlâ'nın şu ayetidir:

وَإِذَا مَا أَنْزَلْنَا سُورَةً خَسِئَةً مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ الْكُفْرُ زَادَهُ إِيمَانًا فَآمَنَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ. وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ.

Herhangi bir sure indirildiğinde, içlerinden, (alaylı bir şekilde) "Bu hanginizin imanını artırdı?" diyenler olur. İman etmiş olanlara gelince, inen sure onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdeliler. Kalplerinde hastalık olanların ise, pisliklerine pislik katmış (küfürlerini artırmış), böylece kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.⁷²

Bu ayet de görüşümüzü destekler niteliktedir:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَتَجْعَلَ الرِّجْسَ عَلَى الذِّمَّةِ لَا يَتَّخِذُونَ

Allah'ın izni olmadan hiç kimse iman edemez. Allah akıllarını kullanmayanları pislikle kaplar.⁷³

Yukarıdaki ayetlerin mealinde ifade edildiği gibi kalplerinde hastalık olanlar ve akıllarını kullanmayanlarda artan şey maddî pislik değil, dalalet ve küfürden ibaret manevî pisliktir.

Bu konuya en belirgin bir şekilde açıklık getirecek ayetlerden biri de Allah Teâlâ'nın şu sözüdür:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْمِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Ey iman edenler! (Akli örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.⁷⁴

Ayetteki "رخس" kelimesi içki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarını ifade eden kelimelerin haberidir. Kumar, dikili taşlar ve fal oklarındaki pisliğin maddî değil, manevî olduğu herkese aşikârdır. Ayette "رخس" kelimesi "şeytan işi birer pisliktir" diye şeytan işiyle birleştirilmesinin, mezkûr kelimeden maddî değil manevî pisliğin kastedildiğinin başka bir kanıtıdır.

Bu ve burada zikredilmeyen bunun benzeri ayetlerden gayrimüslimlerdeki pislikten, bunların ellerinin ve vücutlarının pis olması değil, kalplarının imân nuruna kapılı olmasından, Allah'a ve İslam'a karşı inkârcı tutumlarından ve içinde buldukları sapkınlıktan ibaret manevî pislik olduğu anlaşılmaktadır.

72 et-Tevbe, 9/124-125.

73 Yunus, 10/100.

74 el-Mâide, 5/90.

Sonuç

Tevbe suresinin 28. ayeti üzerinde yaşanan ihtilaflardan ve tartışmalardan gayrimüslimlerim necis olup-olmaması konusunda âlimlerin iki gruba ayrıldığı anlaşılmıştır. İçinde bazı sahabe, fakihlerden İmam Mâlik'in bulunduğu az bir kısım âlimler, Ehl-i Kitaplar dâhil tüm gayrimüslimlerin necaset-i aynı olduğunu görüşünü benimsemişlerdir. Delilleri ise mezkûr ayetin zahiri manasıdır. Bunun sonucu olarak gayrimüslimlerin kullandığı ve eli değdiği her şey necis sayılmıştır.

Başka bir kısım âlimler müşrikler dâhil tüm gayrimüslimleri necis olarak kabul etmemişlerdir. Bunlar, içinde Hanefîlerin, Şafiîlerin, Hanbelîlerin ve bazı Malîkîlerin olduğu cumhur âlimlerdir. Cumhur, gayrimüslimlerin kullandığı şeyleri genelde temiz olarak kabul etmekle birlikte bazı ayrıntılarda ihtilafa düşmüşlerdir.

Cumhur, ağızlarında necis bir şeyin kalıntısı olmaması şartıyla gayrimüslimlerim artığını ve dokuduğunu temiz saymışlardır. Mâlikîler dışındaki cumhur, gayrimüslimlerin pantolon ve iç çamaşır gibi giysileriyle namaz kılmanın mekruh olacağı, gömlek gibi giysileriyle namaz kılmanın bir sakıncası olmayacağı görüşüne varmışlardır. Gayrimüslimlerim kullandığı kaplara gelince cumhurun bu konudaki ihtilafı, kapların yıkanmadan önce kullanmanın sadece mekruh olup-olmaması arasında gerçekleşmiştir.

Söz konusu ayet üzerinde meydana gelen başka bir tartışma ise ayetteki "müşrik" kelimesinden kimin kast edilmiş olmasıdır. Cumhur müfessirin görüşüne göre mezkûr kelime, sadece putperestleri kapsarken bir kısım âlimlere göre içinde Ehl-i Kitap'ın bulunduğu tüm gayrimüslimleri kapsamaktadır.

Kaynakça

- Âlûsî, Şihâbüddin Seyyid Mahmud el-Bağdâdî: *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ân'î'l-Azîm*, Beyrut, Dârü'l-Hyâi't-Türâsî'l-Arabî, t.y.
- el-Belhî, Nizâmü'd-Din ve Heyet: *el-Fetâva'l-Hindiyye*, zbt., Abdullatif Hasan Abdurrahman, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmet b. el-Hüseyn b. Ali: *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk., Muhammed Abdul Kadir Ata, 2. Bs, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail: *Sahîhü'l-Buhârî*, Dımişk ve Beyrut, Dârü İbn Kesir, 2002.
- el-Buhûtî, Şeyh Mansur b. Yunus b. İdris el-Hanbelî: *Keşşâfü'l-Kinâ' anil-İknâ*, thk., Lecnetün Mütéhassisetün fi Vizâretü'l-Adli, y.y., 2000.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmet b. Ali er-Râzî: *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk., Muhammed es-Sadık Kamhavî, Beyrut, Dârü'l-Hyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1992.

- ed-Desûkî, Şemseddin eş-Şeyh Muhammed Urfe: *Hâşiyetü'd-Dusûkî alâş-Şerhi'l-Kebîr*, el-Kahire, Dârü lhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyya, t.y.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as el-Ezdi es-Sicistânî: *Kitâbü's-Sünen=Sünenu Ebû Dâvûd*, thk., Muhammed Avvame, Dârü'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1998.
- Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf, el-Endülüsî: *el-Bahru'l-Muhîd*, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavvez, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû Hafs, Ömer b. Ali İbn Adil el-Hanbelî ed-Dımaşkî: *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavviz, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Ebû'l-Meâlî, Burhanüddin Mahmûd b. Ahmet b. Abdilaziz b. Maze el-Buhârî el-Hanefî: *el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-Fikhi'n-Nu'mânî*, thk., Abdülkerim Sami el-Cündî, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- el-Girnâtî, Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmet b. Cüzey el-Kelebî el-Mâlikî: *el-Kavâninü'l-Fikhiyye*, thk., Muhammed b. Seydi Muhammed Mevlay, t.y.
- el-Hazin, Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdadî: *Tefsirü'l-Hazin el-müsemmâ Lübâbü't-te'vil fî meani't-tenzil*, zbt ve tsh., Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, 1. Bs, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Heyet, "Tahâret", *el-Mevsûâtul-Fikhiyye*, 1. Bs, Kuveyt, Vizâretü'l-Evkâf veş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1993, c. 29.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmet b. Saîd ez-Zâhirî: *el-Muhallâ*, thk., Ahmet Muhammed Şakir, el-Kahire, İdâretü't-Tibaati'l-Müniriyye, t.y.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer: *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk., Sami b. Muhammed es-Selâme, 2. Bs, Riyad, Dârü Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevz, 1999.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmet: *el-Mugnî*, thk., Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî ve Abdülfettah Muhammed el-Hulv, 3. Bs, Riyad, Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1997.
-, *el-Kâfi*, thk., Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî, Cize, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısırî: *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, Dârü Sadır, t.y.
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed Mısırî el-Hanefî: *el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzi'd-Dekâik*, thr., Zekeriyâ Umeyrat, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmet b. Muhammed b. Ahmet el-Kurtubî: *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 6. Bs, Beyrut, Dârü'l-Me'rife, 1982.
- el-Kâsânî, Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Hanefî: *Bedaiü's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, 2. Bs, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- el-Karâfi, Şehabeddin Ahmet b. İdris: *ez-Zehîre*, thk., Muhammed Hacci, Beyrut, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- el-Kinânî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Arrâk: *Tenzihu's-Şerîati'l-Merfûa ani'l-Ahbâri's-Şeniati'l-Mevzûa*, thk., Abdulvehhâb Abdullatif ve Abdullah Muhammed es-Sıddık, 2. Bs, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981.

- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet el-Ensârî: *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'an*, i'tina ve tsh., Hişam Semir el-Buhârî, 2. Bs, Riyad, Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- el-Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib: *el-Hâvi'l-Kebîr fi Fikhî Mezhebi'ş-Şafîi*, thk., Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmet abdülmevcud, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- el-Merdâvî, Alâeddin Ebü'l-Hasan Ali b. Süleyman: *el-İnsâf fi Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilaf alâ Mezhebi'l-İmami'l-Mübeccel Ahmet b. Hanbel*, tsh ve thk., Muhammed Hamid Fıkı, 2. Bs, Beyrut, Dârü İhyai't-Türâsî'l-Arabî, 1986.
- İbn Müflih, Ebü İshâk Burhaneddin İbrahim b. Muhammed: *el-Mübdî' fi Şerhi'l-Muknî'*, thk., Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail eş-Şafîi, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- en-Nesâî, Ebü Abdır Rahman, Ahmet b. Şuayb: *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk ve thr., Hasan Abdul Mun'im Şelbî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- en-Nevevî, Ebü Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Nuri: *el-Mecmû' Şerhü'l-Mühezzeb li'ş-Şirâzi*, thk., Muhammed Necib Mutîi, Cidde, Mektebetü'l-İrşad, t.y.
- en-Nisâbûrî, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyri: *Sahîhü Müslim*, i'tina. Ebü Kuteybe Nazer Muhammed el-Fariyabi, Riyad, Dârü Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevz, 2006.
- Öğüt, Salim: "Tahâret", *DİA*, Ankara, 2010, c. 39.
- er-Râzî, Muhammed Fahreddin b. Allame Ziya'ud-Din Ömer el-Müştehir bi Hatîbî'r-Rey: *et-Tefsîrü'l-Kebîr=Mefâti'hü'l-Gayb*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1981.
- er-Remlî, Şemseddin Muhammed b. Ebü'l Abbas Ahmet b. Hamza b. Şihabiddin el-Ensârî: *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 3. Bs, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- Reşid Rızâ, Muhammed: *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hâkim=Tefsîrü'l-Menâr*, 2. Bs, el-Kahira, Dârü'l-Menâr, 1947.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali: *Revâiul-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm minel Kur'an*, 3. Bs, Dımaşk, Mektebetü'l-Gazâlî, 1980.
- es-San'ânî, Muhammed b. İsmail Emir: *Sübülüs-Selâm el-Mûsiletü ilâ Bulûgi'l-Merâm*, thk ve thr., Muhammed Suphi Hasan Hallak, 2. Bs, Cidde, Dârü'l-İbn'l-Cevzî, 2000.
- Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd Tenûhî: *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, el-Kahire, Matbaatü's-Saâde, 1905.
- es-Serahsî, Ebü Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmet b. Sehl: *el-Mebsut*, Beyrut, Dârü'l-Me'rife, 1989.
-, *Şerhüs-Siyerî'l-Kebîr*, thk., Ebü Abdullah Muhammed Hasan İsmail eş-Şafîi, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Sinanoğlu, Mustafa: "Şirk", *DİA*, Ankara, 2010, c. 39.
- Şafîi, Muhammed b. İdris: *el-Ümm*, thk., Rifat Fevzi Abdülmuttalib, Mensur, Dârü'l-Vefâ, 2001.
- eş-Şevkânî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî: *Neylül-Evtâr Şerhü Münteka'l-Ahbâr*, 2. Bs, Beyrut, Dımaşk, Dârü'l-Hayr, 1998.

-, *Fethül-kadir: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir, thk., Yusuf Gûş, 4. Bs, Beyrut, Dârü'l-Me'rife, 2007.*
- eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasan el-Hanefî: *Kitâbü'l-Asl, thk., Ebü'l-Vefâ el-Afgânî, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1990.*
- eş-Şirbînî, Şemseddin Muhammed b. Hatib: *Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc, i'tina bih Muhammed Halil İtanî, Beyrut, Dârü'l-Me'rife, 1997.*
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre: *Sünenü't-Tirmizî, i'tina, Ebü Ubeyd Meşhur b. Hasan el-Selman, Riyad, Mektebetü'l-Meârif, 1996.*
- Zemahşerî, Cârullah Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer: *el-Keşşâf an Hekâiki Gevâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muuz, Riyad, Mektebetü'l-Ubeykan 1998.*
- ez-Zuhaylî, Vehbe: *el-Fikhu'l-İslamî ve Edilletuh, 2. Bs, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1985.*